

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti

FAN

YERDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASI

MAVZU
05

**Yerdan foydalanishda ekologik
xavfsizlik**

MUQUMOV ABDUG'ANI
MURATOVICH

YERDAN FOYDALANISH
KAFEDRASI

REJA:

- 1.Ekologik xavfsizlik tushunchasi.**
- 2.Ekologik xavfsizlikni ta'minlashning asosiy talablari.**
- 3.Ekologik xavfsizlik tizimi.**
- 4.Xozirgi bosqichda yer resurslaridan foydalanish ekologiyasining asosiy muammolari.**

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Yer resurslari jumladan tuproq tabiatning eng muhim boyligi bo'lib, yer qobig'ining eng usti g'ovak, unumdor qismidir. U litosfera, gidrosfera, atmosfera va biosferada uzoq vaqt bir-biri bilan bog'liq holda sodir bo'lgan fizik, kimyoviy va biologik jarayonlar natijasida vjudga kelgan. Tuproq orqali moddalarning litosfera bilan atmosfera orasida o'zaro aloqasi ham ro'y beradi. Shamol natijasida tuproq ustidan ko'tariladigan chang- to'zonlar atmosferaga yetib, unda havoning tiniqligiga ta'sir etadi.

Yer yuzasiga kelayotgan yorug'lik energiyasi ta'sirini susaytiradi, yog'inlarning vjudga kelishiga ham ta'sir etadi. Atmosferadan tuproq ustiga har xil zarrachalar tushib, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosiga turlicha ta'sir qiladi. Inson o'zining xo'jalik faoliyatida tuproqqa salbiy ta'sir etib, uning unumdorligini pasaytiri, hosildor yerlar maydonining qisqarishiga sababchi bo'ladi. Shuningdek tuproqdan noto'g'ri foydalanib, ilg'or agrotexnika qoidalariga rioya qilmasligi tufayli tuproq eroziyasi kuchayadi. Yer resurslari jumladan tuproq o'simlik, hayvonlar va mikroblar bilan birga murakkab ekologik sistemani vjudga keltiradi va sayyoramiz biosferasida hayotning yashashini ta'minlashdek muhim vazifani bajaradi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Yer resurslarining kishilik jamiyatidagi muhim ahamiyati shundaki, u o'z-o'zini tozalash xususiyati mavjudligi tufayli tabiatdagi iflos moddlarni biologik yo'l bilan o'ziga singdiruvchanlik, tozalovchanlik netrallashtiruvchanlik xususiyatiga ega. Yer resursi jumladan tuproq quruqlikdagi har qanday organik moddalar qoldiqlarini minerallashtiruvchi muhim vosita hamdir. Yerlarni muhandislik kommunikatsiya ta'sirida ifloslashdan saqalshda quyidagilarga amal qilish kerak:

yer osti muhandislik kommunikatsiya qurilishlarida quvurlar va kabellar yotqizish qoidalariga to'la rioya qilish kerak, turli xil quvur va kabellar yotqizilayotganda muhofaza zonasining kengligiga rioya qilish zarur;

kabel uchun maxsus chuqur qazilib, u orqali o'tkazilishi kerak. Bu tadbirlar amalga oshirilsa, **birinchidan**, tuproq zaxarlanib ifloslanmaydi, **ikkinchidan**, o'sha kommunikatsiya quvuri va kabellarning ishlashi ustidan nazorat qilish osonlashadi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Dunyo bo'yicha tuproq qatlamini kimyoviy moddalar ayniqsa pestitsidlar bilan ifloslanishdan saqlashda ularni qoidasiga, normasiga, vaqtiga qarab ishlatishga erishish muhim ahamiyatga ega. Biroq ba'zan yuqori hosil olish va zararkunanda hashorotlarga, begona o'tlarga qarshi kurashish maqsadida o'g'itlarni hamda zaxarli ximikatlarni haddan tashqari ko'p miqdorda ishlatiladi. Natijada qishloq xo'jalik ekinlari ularni to'liq o'zlashtira olmaydi va oqibatda ularning bir qismi tuproqda to'planib qolib, uni ifloslaydi.

Biologik resurslar - o'simlik va hayvonot dunyosi hamda landshatftlardan tashkil topgan. Insonning kundalik hayotida o'simliklarning ahamiyati juda katta. Chunki o'simliklar muhim geografik omil sifatida yer yuzasida suv oqimiga bo'g'lanishiga, tuproqda nam saqalashga, atmosferaning quyi qismidagi havo oqimiga, shamol kuchi va yo'nalishiga, hayvonlarning hayotiga ham ta'sir etadi. O'simliklar shahar, qishloq mikroiklimiga ta'sir etib, havosini tozalab, uni kislorod bilan boyitib turuvchi sanitarlik vazifasini ham bajaradi. O'simliklar jamiyat uchun behisob oziq ovqat manbai, texnika xom ashyosi, meditsenada dori-darmon tayyorlash, qurilishi va boshqa sohalar uchun ashyo resursidir. O'simlikdagi ayniqsa, suv osti o'simliklaridagi oqsil moddalarining hayvon go'shti va sutidagi oqsil moddlarning o'rnini ham behisob o'simliklardan har xil kiyim-bosh, ichimliklar tayyorlashda ham keng foydalaniladi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Ma'lumki, o'simliklar chorva mollari uchun asosiy ozuqa manbai, insonlar uchun estetik zavq beruvchi tabiat elementi hisoblanadi. O'simlik – bu qayta tiklash mumkin bo'lgan tabiiy resurs hisoblanib, Yer shari geografik qobig'ida muhim rol o'ynaydi. Chunki o'simliklar sayyoramiz yuzasining go'yoki bir «kimxob» sifatida qoplab olib, tuproq hosildorligini oshirishda, atmosferani toza saqlashda, daryolarning gidrologik holatini tartibga solib turishda, inson va hayvonot dunyosi uchun ozuqa moddlar yetkazib berishda va inson hayoti uchun normal gigienik sharoit yaratishda muhim vazifani bajaradi.

Inson xo'jalik faoliyatida yangi o'rmonzorlar tashkil etish, madaniy o'simliklarni ko'paytirish, yaylov va o'tloqlar sifatini yaxshilash va hududlarini kengaytirish hisobiga o'simliklar maydonini ko'paytirib boradilar. Buning ustiga ilg'or agrotexnikani qo'llab ekilgan ekinlarda yashil massalar miqdori tabiiy o'simliklarga nisbatan yuqori bo'ladi, yashil o'simlik massalarining miqdori botqoqlik va zaxkash yerlarni quritish, tuproq sho'rini yuvish, yerlarni sug'orish, o'simliklarga meniral va organik o'g'itlar solish, o'simlik kasalliklariga va zararkunandalariga qarshi kurashish, madaniy o'simliklarni yangi navlarini yaratish orqali ko'paytirib boriladi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Biologik resurslarning yana bir ajralmas qismi bu hayvonot dunyosidir. Hayvonlar o'simliklar bilan uzviy aloqasi bo'lib geografik qobiqda kimyoviy elementlarining migratsiyasida qatnashadi. Hayvonlar o'simliklar tomonidan quyosh nuri ta'sirida hosil qilgan organik moddlar va bir-birlari bilan oziqlanib, biologik hamda tabiatda moddlarning almashinuvida ishtirok etadi. Yirik mavjudotlarning bir-biri bilan bo'lgan ozuqa aloqasi—bu energiyaning bir organizmdan ikkinchi organizmga o'tkazuvchi mexanizmdir. O'simliklarning quyoshdan olayotgan energiyasini 100% desak, shuning 50% ni o'simliklar nafas olish jarayonida, qolgan energiyani o'zlashtirib, organik modda sifatida organizmda to'playdi bu to'plangan organik modda o'txo'r va bir-biri bilan ovqatlanuvchi hayvonlarga o'tadi. O'txo'r va etxo'r hayvonlarda energiya balansi quyidagicha bo'ladi. Yutilgan ozuqa energiyasi to'la o'zlashtirilmaydi, uning bir qismi tashqi muhitga najas sifatida chiqariladi, so'ngra uni boshqa organizm o'zlashtiradi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Biologik resurslarning yana bir ajralmas qismi bu hayvonot dunyosidir. Hayvonlar o'simliklar bilan uzviy aloqasi bo'lib geografik qobiqda kimyoviy elementlarining migratsiyasida qatnashadi. Hayvonlar o'simliklar tomonidan quyosh nuri ta'sirida hosil qilgan organik moddlar va bir-birlari bilan oziqlanib, biologik hamda tabiatda moddlarning almashinuvida ishtirok etadi. Yirik mavjudotlarning bir-biri bilan bo'lgan ozuqa aloqasi—bu energiyaning bir organizmdan ikkinchi organizmga o'tkazuvchi mexanizmdir. O'simliklarning quyoshdan olayotgan energiyasini 100% desak, shuning 50% ni o'simliklar nafas olish jarayonida, qolgan energiyani o'zlashtirib, organik modda sifatida organizmda to'playdi bu to'plangan organik modda o'txo'r va bir-biri bilan ovqatlanuvchi hayvonlarga o'tadi. O'txo'r va etxo'r hayvonlarda energiya balansi quyidagicha bo'ladi. Yutilgan ozuqa energiyasi to'la o'zlashtirilmaydi, uning bir qismi tashqi muhitga najas sifatida chiqariladi, so'ngra uni boshqa organizm o'zlashtiradi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Respublikamiz mustaqillikka erishganidan so'ng agrar sohasini yanada isloh qilinishi jarayonida, yerga bo'lgan mulk huquqini o'zgarishi sharoitida quyidagi yer resurslaridan samarali foydalanish tamoyillariga alohida e'tibor qaratildi:

Birinchidan, mustaqillikning dastlabki davrlarida respublikamiz qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, qishloqda ishlab chiqarish munosabatlarini takomillashtirish, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini boshqarishning bozor tamoyillariga mos keladigan tashkiliy tuzilmasini tadbiq etish maqsadida sobiq kolxoz va sovxozlar bosqichma-bosqich tugatilib, uning bazasida yangi mulkdorlar sinfi - fermer va dehqon xo'jaliklari tashkil etildi. Sug'orma dehqonchilik hamda sug'oriladigan ekin maydonlari cheklanganligi sharoitida mulkchilikning ijara shakllari va shartnomaviy munosabatlarga asoslangan xo'jalik yuritish tizimi tashkil etildi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Ikkinchidan, fermer xo'jaliklari faoliyati samaradorligini yanada oshirish, yer va suv resurslaridan oqilona foydalanilishini ta'minlash, yerning ekologik holatini yaxshilashga qaratilgan zamonaviy innovatsion va resurs tejamkor texnologiyalarni keng joriy etish, mahsulot ishlab chiqarish hajmlarini ko'paytirish, fermer xo'jaliklarining moliyaviy va iqtisodiy holatini mustahkamlash maqsadida fermer xo'jaliklari tasarrufidagi yer uchastkalari maydonlari maqbullashtirildi.

Uchinchidan, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, ularning unumdorligini oshirish, qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini ko'paytirish, shuningdek melioratsiya ishlarini tashkil qilish maqsadida 2007 yilda Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi tashkil etildi. Har yili qabul qilinadigan Davlat dasturlari asosida davlat budjeti mablag'lari hisobiga jami 1,7 mln. gektardan ortiq sug'oriladigan maydonlarning suv ta'minoti hamda 2,5 mln. gektar maydonlarning meliorativ holatining yaxshilanishiga erishildi. Aksariyat hududlarda tuproqning ball boniteti 2-3 ballga ko'tarildi.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

To'rtinchidan, so'ngi ikki yilda qishloq xo'jaligida yangi tizim, klaster tizimi joriy etila boshlandi.

Klaster - bitta sohaga birlashgan va bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgan korxonalar guruhi bo'lib, ma'lum bir turdagi qishloq xo'jaligi ekinini ekishdan boshlab, qayta ishlash, butlash, saqlash, eksport qilish, ilmiy ishlanmalarni yo'lga qo'yish, urug'chilik va boshqa muhim yo'nalishlar mujassamlashgan bo'ladi. Bundan eng asosiy maqsad - hududlarni rivojlantirish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, mahalliy budget daromadlarini oshirish, tadbirkorlik tuzilmalari bilan o'zaro ta'sirlashish, kichiq biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining innovatsion faolligini hamda hududlar innovatsion jozibadorligini yuksaltirish, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning yangi imkoniyatlarini yaratish.

XOZIRGI BOSQICHDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASINING ASOSIY MUAMMOLARI

Beshinchidan, yillar davomida irrigatsiya va melioratsiya holati yomonlashuvi natijasida foydalanishdan chiqib ketgan yerlarni bosqichma-bosqich qayta foydalanishga kiritish, yer osti suv zahiralariidan samarali foydalanish, suv tejevchi texnologiyalarni joriy etish hamda ichki irrigatsiya tarmoqlarini rekonstruksiya qilish orqali suv yo'qotilishini kamaytirish, shuningdek, bu ishlarda salohiyatli investorlar ishtirokini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyundagi "Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida" 5742-sonli Farmoni qabul qilindi. Mazkur Farmon bilan qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish konsepsiyasi hamda 2020-2030 yillarda qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar dasturi qabul qilindi. 2030 yilga qadar jami 1 mln. 111 ming gektar qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish samadorligini oshirish, bunda yillar davomida foydalanishdan chiqib ketgan 298 ming gektar sug'oriladigan yerlarni qayta o'zlashtirish, 813 ming gektar lalmi va yaylov yerlarda foydalanish samadorligini oshirish belgilab berildi.

Nazorat savollari

1. Ekologik xavfsizlik tushunchasi nimani anglatadi?
2. Ekologik xavfsizlikni ta'minlashning qanday asosiy talablari mavjud?
3. O'simlik va hayvonot dunyosi ob'ektlarini muhofaza qilishni ta'minlovchi qaysi ekologik xavfsizlik talablarini bilasiz?
4. Yer resurslari muhofazasini ta'minlovchi qaysi ekologik xavfsizlik talablarini bilasiz?
5. Ekologik xavfsizlik tizimi to'g'risida qanday tushunchalarga egasiz?
6. Sizing fikringizcha O'zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ekologik tahdidlarning oldini olish uchun qanday tadbirlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiq?
7. Biologik resurslar tushunchasi nimani anglatadi?
8. Sizing fikringizcha yer resurslaridan samarali foydalanishni taminlash uchun qanday tamoyillarga alohida e'tibor qaratildi?

Mavzuni o'zlashtirish bo'yicha tavsiya qilinadigan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar:

1. Баратов П. Табиатни муҳофаза қилиш. Т.: «Ўқитувчи», 1991, 254 б
2. Константинов В.М. Экологические основы природопользования / В.М. Константинов, Ю.Б. Челидзе. – М.: Академия, 2001. – 208с
3. S.Buriyev, D. Maxkamova, V.Sherimbetov. Ekologiya va atrof muhit muhofazasi.Т.: 2018.248 б.

Qo'shimcha adabiyotlar :

4. П. С. Султонов, Б. П . Ахмедов. Экология ва атроф-мухитни муҳофаза қилиш асослари , Ғ.Ғулом нашриёти, 2004. – 232 б.
5. А.А.Рафиқов,Экология. Узбекистон ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти.2004,-144 б.

Internet resurslari:

- 1.[http://www, Ziyonet. Uz/](http://www.Ziyonet.Uz/).
2. [http:// www, guz. Ru/](http://www.guz.Ru/)

E'TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT!!!

Muqqumov Abdug'ani
Muratovich

“Yerdan foydalanish”
kafedrası

+ 998 945811900

a.mukumov@tiame.uz

@Abdugani Muqumov